

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "GEORGE BARIȚIU" CLUJ-NAPOCA

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

CULTURĂ ȘI ACȚIUNE SOCIALĂ ÎN LUMEA RURALĂ ARĂDEANĂ ÎN
PERIOADA INTERBELICĂ

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC I DR. GHEORGHE IANCU

DOCTORAND
LUCIAN VALENTIN IENĂȘESCU

CLUJ-NAPOCA
2014

Cuprins

- Argument
- Istoriografia problemei
- I. Cercetări monografice (sociologice) și acțiune socială
  - I.1 Din istoria cercetărilor monografice arădene
  - I.2 Rolul Institutului Social Român și al Școlii sociologice de la București, conduse de Dimitrie Gusti
  - I.3. Activitatea despărțământului arădean al Institutului Social Banat-Crișana
  - I.4. Cercetările monografice de la Sâmbăteni
  - I.5. Cercetările monografice din zona Hălmagiu-Vârfurile și din localitățile Conop, Șepreuş, Cuveşdia, Petriş
  - I.6 Monografia administrativă a județului Arad și cele sătești
- II. Asociaționismul cultural arădean (1919-1940)
  - II.1. Din istoria societăților culturale românești arădene
  - II.2 Astra arădeană și preocupările pentru lumea rurală
  - II.3. Societăți culturale: casine populare reuniunea femeilor române, societăți de lectură, reuniuni ale meseriașilor, forme de asociaționism cultural ale minoritarilor
  - II.4. Coruri și fanfare
  - II.5. Case și cămine culturale
  - II.6. Cămine culturale din cadrul Fundației Culturale Regale “Principele Carol”
  - II.7. Construcția de edificii culturale
  - II.8. Federalizarea societăților culturale
- III. Intervenționism etatist și inițiativă culturală locală
  - III.1 Contextul legislativ-instituțional al difuzării culturii interbelice
  - III.2 Rolul culturalizator al școlii
  - III.3 Biserica și activitatea cultural-morală
    - III.3.1 Biserica ortodoxă și principalele societăți cultural-filantropice
    - III.3.2. Biserica greco-catolică

III.3.3 Activitatea cultelor neoprotestante

III.3.4. Aspecte privind activitatea cultural-filantropică în rândul cultelor minoritare

III.4 Biblioteci rurale; înființarea Bibliotecilor populare „Concordia”

III.5. Cinematografe

Concluzii

Bibliografia generală.

Cuvinte cheie: culturalizare, satul arădean interbelic, școala țărănească, cămin cultural

Rezumat

În perioada interbelică, societatea românească a parcurs un proces complex de redefinire politică, economico-socială și culturală, în contextul oferit de statul unificat. Adoptarea Constituției din 1923, reforma agrară și cea a votului universal, legile învățământului reprezentau argumente în favoarea modernizării societății. În aceste împrejurări, difuzarea culturii, inclusiv în mediul rural, concentrând aproximativ 80% din populație, dobânda o importanță deosebită, fiind o premisă pentru progresul individului și al comunității.

Ridicarea satului prin răspândirea culturii și pe baza cunoașterii sistematice a complexelor lui realități, sociale, economice, culturale s-a dovedit preocupare consecventă. Ample cercetări monografice (sociologice), pluridisciplinare, bazate pe concepția lui Dimitrie Gusti, s-au desfășurat în lumea satului, având menirea de a radiografia societatea, astfel încât să ofere procesului legislativ o bază științifică, iar actului de guvernare remedii documentate. Acțiunea avea și scop educativ, încercând să influențeze tineretul în a continua și dezvolta intervenția social-culturală a echipelor monografice, contribuind, în timp, la raționalizarea muncii, cu efect pozitiv asupra condițiilor de viață.

La Arad, preocupările monografice au fost susținute de despărțământul local al Institutului Social Banat-Crișana, constituit în 1933. Acesta își propunea, pe lângă obiectivul, propriu institutului, de „a lupta pentru întărirea culturală a

graniței de vest”, să fie „un focar de lumină și un îndreptar pentru toți ce doresc ridicarea satelor prin difuzarea culturii.” Studiarea realităților locale se desfășura pe baza unor metode riguroase, științifice, având la bază arhiva, documentarea și datele statistice, rezultatele fiind puse la dispoziția reformatorului legislativ.

Planul de acțiune cuprindea, între altele: studierea problemelor regionalismului educativ, cu aplicații în ținutul Hălmagiului, preocupare mai veche a profesorului Traian Mager; cercetarea cadrului istoric al comunei Sâmbăteni, potrivit planului monografic folosit de Institutul Social Român, de către Octavian Lupaș; cercetarea problemelor estetice ale Sâmbăteniului (evoluția costumului popular, arhitectura și țesăturile țărănești). În cea mai mare parte, obiectivele au avut rezultat, la fel cum au fost desfășurate conferințe în sate ale județului, publicate studii în revista ”Hotarul”, pe teme de actualitate precum denatalitatea, mortalitatea infantilă, mișcarea populației în județul Arad, situația agriculturii.

Capitolul cel mai important a fost reprezentat de cercetările monografice (sociologice) desfășurate, potrivit metodei elaborate de Școala sociologică de la București, la Sâmbăteni, Vârfurile, Conop Șepreuș, Petriș, Cuveșdia. De amploare au fost cercetările monografice de la Sâmbăteni, realizate, în primii doi ani, cu forțe locale (cercetători arădeni și elevi ai școlii normale), iar în următorii trei, de echipe complexe de specialiști și studenți. Au fost studiate cadrele istoric (aici fiind descoperite două cronici și două manuale didactice, scrise de localnici, în cursul veacului anterior), moral-religios, biologic, economic, juridic, dar și mișcarea sanitară, problema depopulării. Cercetarea monografică s-a însoțit cu acțiuni socio-medice (consultații, tratamente, cursuri de gospodărie, ș.a.), acțiuni de culturalizare (șezători, conferințe, spectacole). În seria înfăptuirilor practice s-au înscris: construirea unei săli de lectură și a unei săli de clasă la școala din localitate, a două silozuri de porumb, renovarea iconostasului bisericii, amenajarea unui muzeu al satului, pornind de la o colecție de obiecte donate de locuitori, înființarea unei cooperative de aprovizionare și valorificare a produselor agricole.

Pe baza cercetărilor desfășurate de el, profesorul Traian Mager a publicat vasta monografie *Ținutul Hălmagiului*, care se dorea un instrument pus la

dispoziția autorităților și concetățenilor, pentru a cunoaște problemele zonei, și manual regional, folosit potrivit principiilor localismului educativ.

Într-un climat favorabil acestor preocupări, au apărut și alte monografii de localități: *Pietre rămase. Contribuții la Monografia județului Arad* de Petru Țiucra Pribeagul, în fapt un studiu dedicat localității Nădlac, *Monografia satului Baia, județul Arad*, scrisă de învățătoarea Ana I. Mihalache, monografia satului Zădârlac, o *Istorie a Parohiei române unite cu Roma greco-catolică din comuna Șimand, județul Arad* de Ioan Fântânanu. (rămasă în manuscris). Acestea li s-au alăturat câteva cronici parohiale.

Efortul culturalizator a fost asumat, alături de școală și biserică, de societățile culturale arădene (cele mai multe constituite în anii interbelici, câteva dintre ele, formate înainte de Unire, continuându-și sau reluând activitatea). Cunoașterea și promovarea valorilor culturale prin conferințe, sezători, lectura cărților și gazetelor, cor și teatru popular au fost obiective pe care acestea le-au urmărit cu predilecție.

Constituirea Despărțământului central județan Arad al Astra a fost urmată de un proces complex de reorganizare și înființare de despărțăminte și cercuri în localitățile arădene. În pofida faptului că acest proces s-a extins până la mijlocul deceniului al patrulea, cu destule dificultăți, întâlnind deopotrivă preocupare, dorință de conlucrare și dezinteres din partea intelectualilor, Astra s-a străduit să pună în valoare programul său generos. S-au ținut numeroase conferințe, inclusiv în sate care nu se aflau în aria de cuprindere a asociației, pe teme diverse: cultură generală, cunoașterea trecutului, educație sanitară, civică, agrotehnică. Bibliotecile populare s-au îmbogățit, mai ales în urma colaborării cu societatea „Concordia”, preocupările îndreptându-se și spre intensificarea cursurilor de alfabetizare. Urmare a colaborării cu Camera agricolă, în mai multe localități au fost organizate cursuri ambulante de agricultură, tematica fiind adaptată specificului acestora.

Înființarea de școli țărănești în localitățile Săvârșin, Hălmagiu, Gurahonț, Comlăuș, Olari, Covăsânț, Avram Iancu, Pecica, Nădlac, Semlac s-a dovedit o inițiativă valoroasă, adresată tinerilor, urmărind, prin cursuri și aplicații practice, “

cultivarea națională și etică” a sătenilor, având efect asupra îmbunătățirii standardului lor de viață, printr-o „sănătate mai îngrijită, o muncă mai rațională, un suflet mai curat și o minte mai luminată, în spirit național și creștinesc.” Caracterul practic a fost cel care a prevalat, scopul principal fiind formarea de buni gospodari. Cursurile adresate femeilor au abordat teme de igiena și alimentația în gospodărie, creșterea copiilor, industria casnică. Educația cetățenească, asigurarea unor cunoștințe de cultură generală, aplicându-se principiul localismului educațional, propagarea solidarității au fost abordate, în general, într-o măsură restrânsă.

Apropierea populației rurale de faptul cultural s-a făcut, în mare măsură, prin mișcarea corală, dată fiind capacitatea ei de a reprezenta un mijloc accesibil și atractiv. Activitatea corală a înflorit în satele județului, pornind de la repertoriul religios (răspunsurile liturgice) și continuând cu cel popular, patriotic, astfel încât numărul acestor formațiuni avea să depășească, la sfârșitul perioadei interbelice, cifra de 50. Unele dintre unele au avut preocupări pentru îmbogățirea repertoriului și creșterea nivelului de exprimare artistică, reuniunea corală „Lyra” din Chișineu Criș, corurile din Șiria, Buteni fiind o ilustrare a acestui fapt. În același timp, muzica de fanfară din câteva sate avea să reunească, la sfârșitul anilor treizeci, peste 100 de persoane.

Casinele populare, cercurile de lectură, societățile industriașilor, reuniunile femeilor române, societățile de profil aparținând minorităților au reprezentat, de asemenea, organizații implicate în difuzarea culturii, educația socială, filantropie și întărirea sentimentului de solidaritate.

Case culturale au luat ființă în 20 de localități ale județului: Mândruloc, Curtici, Șagu, Sânnicolau Mic, Gutenbrun, Șofronea, Hălmagiu, Vârfurile, Săvârșin, Vărădia, Lupești, Bârzava, Buteni, Pâncota, Sebiș, Galșa, Șiria, Covăsânț, Chier, Macea. Dispunând de biblioteci, unele așezăminte organizau cercuri de lectură, conferințe, ofereau posibilitatea citirii gazetelor și a revistelor sau, prin “petrecerile cu dans și teatru pentru popor” și “hora tineretului plugar”, răspundeau nevoii de socializare și divertisment. Activitatea mai multor case culturale a fost însă sporadică, în afara unui program clar și nereușind să

stabilească legături cu școala sau cu alte entități culturale. Lipsa unui local propriu a îngreunat, de asemenea, organizarea activității.

La rândul său, căminul cultural era menit să concentreze acțiunile și faptele sociale din comună, în care scop organiza șezători, serbări, teatru, conferințe, muzică, cinematograful, bibliotecă, librărie, muzeu, horă, atelier de lucruri casnice.

Foarte activ, implicat în viața comunității locale, a fost Căminul Cultural din Covăsânț, condus de învățătorul Dumitru Dijmărescu. Având 148 membri, căminul era organizat pe servicii: serviciul național-cultural, economic, radiofonic, bibliotecă și cel al cooperății. Biblioteca dispunea de peste 880 de volume, carte intelectuală, populară, școlară, abonamente la 8 reviste și mai multe ziare. Se făcea vânzare de carte prin depozitul căminului, existând un serviciu de legătorie și o "cooperativă școlară, de aprovizionare cu rechizite". Un cor pe 4 voci, cu repertoriu preponderent religios, reprezentațiile de teatru, proiecțiile de film, ascultarea emisiunilor radiofonice, conferințele au reprezentat modalități prin care așezământul și-a făcut simțită prezența în comunitate.

Înființarea Căminului Cultural "Vasile Goldiș" din Sâmbăteni s-a făcut cu sprijinul Fundației Culturale Regale "Principele Carol" și al Asociației "Prietenii comunei Sâmbăteni", în anul 1935. Acesta a organizat șezători culturale, reprezentații de teatru popular, conferințe ale „Oastei Domnului”.

Aplicarea Legii Serviciului Social a determinat înființarea Căminului Cultural al Județului Arad, cu rol coordonator, și a așezămintor culturale de profil în numeroase localități (numărul lor ajungea, în august 1939, la 37), respectiv reorganizarea altora, în scopul unificării și conducerii tuturor entităților culturale din comună. Căminul devenea, astfel, instituție culturală și de stat implicată în ridicarea satului prin cultură, prin muncă sistematică și solidaritate, activitatea sa acoperind 4 domenii: sănătate, muncă (probleme economice), minte și suflet. Timpul avut la dispoziție a fost însă foarte scurt, suspendarea legii, în condițiile începutului războiului, atrăgând și diminuarea semnificativă a eforturilor din plan cultural.

Au funcționat și căminele culturale aflate sub patronajul Fundației

Culturale Regale „Principele Carol”, în localitățile Șicula, Ilteu, Tisa, Revetiș, Galșa, Cladova, Gura Văii, Șepreuș, Petriș. În general bine organizate, acestea au făcut eforturi pentru a îmbina obiectivele culturale cu cele sociale și economice.

Activitatea culturală rurală a întâmpinat o mulțime de dificultăți, generate de lipsa fondurilor și a edificiilor, organizarea deficitară, neînțelegeri, slaba implicare, dezinteresul publicului. Obiectivele generoase propuse au fost, în cazul multor așezăminte și societăți culturale, materializate parțial. Alte organizații au activat sporadic ori și-au încetat activitatea la puțină vreme de la înființare. Cu toate acestea, rolul asumat de mișcarea culturală, în ansamblul său, coroborat cu acțiunile școlii și bisericii, a fost însemnat.

Școala arădeană s-a aflat în prim-planul politicii de difuzare a culturii, devenind parte a ”ofensivei culturale” declanșate de statul român, în scopul diminuării diferențelor regionale și formării unei noi elite administrative, inclusiv pe calea accesului la învățământul avansat a tinerilor din mediul rural. Acțiunea de propagandă cultural-națională s-a bazat, în mare măsură, pe oamenii școlii astfel cum a dovedit-o desfășurarea șezătorilor culturale în județ, îndeosebi cu participarea elevilor și profesorilor de la Școala normală sau a studenților teologi.

Pe de altă parte, cercurile culturale învățătoresci, desfășurate cu frecvență lunară, s-au numărat printre cele mai bine organizate reuniuni, dedicate deopotrivă pregătirii profesional-metodice a învățătorilor și culturalizării populației.

Rețeaua școlară s-a dezvoltat în cuprinsul județului, îndeosebi prin școlile primare și cele de ucenici, ajungând, în anul 1939, la 241 școli de stat, dintre care 206 erau românești, iar 35 aparțineau minorităților. Dinamica acțiunii de construcție de edificii școlare, care răspundea unei necesități urgente, fiind văzută și ca un factor favorabil întăririi conștiinței naționale, este dovedită de cele 145 de școli primare ridicate în cuprinsul județului până în anul 1938. Pe lângă procesul de instrucție și educație, care a beneficiat de un cadru legislativ modern (Legea învățământului primar, Legea învățământului secundar) școala a fost promotoarea unor manifestări care au contribuit la dezvoltarea educației civice și

răspândirea unor cunoștințe folositoare în materie de gospodărie, igienă și trai sănătos.

Una dintre realitățile culturale cele mai dinamice a fost înființarea de biblioteci populare, primii pași în acest sens fiind făcuți la inițiativa și cu susținerea prefectului Ion C. Georgescu. În mai puțin de un deceniu, în locul unei realități extrem de sărace, au apărut 52 de biblioteci populare și 245 de biblioteci școlare, în paralel cu eforturile de a le adapta gustului și nevoilor publicului. La începutul anilor treizeci, urmare a unei inițiative care și-a dovedit eficiența, au fost înființate biblioteci populare „Concordia”, în 15 localități, acestea trezind interesul unui public destul de numeros, format, în mare parte, din elevi și țărani.

Biserica ortodoxă a continuat să aibă un aport cultural și spiritual susținut. Cu un rol mai restrâns în domeniul educației catehetice prin școală, ea a reușit, sub semnul unui apostolat laic activ, să contribuie la cultivarea valorilor cultural-morale în societate și întărirea credinței, un obiectiv de primă importanță fiind educarea tineretului în spirit creștin. Un asemenea rol au îndeplinit Societățile tineretului adult „Sfântul Gheorghe”, „Oastea Domnului”, Frăția ortodoxă și altele, cu filiale în mai multe localități ale județului. În același timp, biserica s-a implicat consecvent în domeniul asistenței sociale, ajutând oamenii aflați în suferință, pe cei lipsiți de mijloace sau combătând viciile.

Credincioșii greco-catolici au activat în cadrul AGRU și al Reuniunii femeilor mariane, cu filiale în mai multe comune, sprijinind dezvoltarea culturii în spirit național, înființând biblioteci, colectând fonduri pentru obiecte de cult în biserici.

Activitate cultural-morală și filantropică au dezvoltat cultele minoritare, preocupate de răspândirea valorilor culturale și păstrarea identității, prin reuniuni ale tinerilor romano-catolici, reuniuni ale femeilor reformate, evanghelice.

Prin contribuția tuturor factorilor, cu participarea inițiativei particulare, cultura a cunoscut, în pofida tuturor dificultăților și neajunsurilor, o dezvoltare considerabilă în lumea satului arădean, răspunzând, în mare parte, nevoii de educare a publicului larg.

